

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2008

Alena ŠNÝDLOVÁ

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra pastorálních oborů a právních věd

Pedagogika

Alena Šnýdlová

ŠIKANA V CÍRKEVNÍCH ŠKOLÁCH

Diplomová práce

Vedoucí práce: Dr. Vojtěch Eliáš

PRAHA 2008

Poděkování

Srdečně děkuji Dr. Vojtěchu Eliášovi za pomoc při výběru tématu diplomové práce, všechny poskytnuté cenné rady a připomínky, metodické vedení a trpělivost, zejména pak za bezproblémovou komunikaci při tvorbě práce.

Zvláštní poděkování patří Mgr. Bohuši Kyselovi, dlouholetému výchovnému poradci jedné z mosteckých základních škol, který mi umožnil seznámení se systémem školských zařízení navazujících na zpracovávanou tematiku a poskytl řadu praktických doporučení, stejně jako některé z podkladových materiálů.

Alena Šnýdlová

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Mostě dne 15.5.2008

Alena Šnýdlová

OBSAH

Poděkování.....	1
OBSAH.....	4
ÚVOD.....	6
1. VYMEZENÍ POJMU ŠIKANA.....	8
1.1 Šikana jako obecný problém.....	8
1.2 Šikanování ve školách.....	9
1.2.1 Projekt „Minimalizace šikany“.....	11
1.3 Co je a co není šikanování ?.....	15
1.4 Šikana a praktické pohledy na ni.....	17
1.4.1 Šikanování jako nemocné chování.....	17
1.4.2 Šikanování jako závislost.....	19
1.4.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině.....	20
1.5 Zvláštnosti šikanování u dětí a mládeže.....	20
1.6 Šikana z hlediska času.....	21
1.7 Neobvyklé formy šikanování.....	22
2. ZROD A MECHANISMUS ŠIKANY.....	23
2.1 Zrod šikany.....	23
2.2 Mechanismus šikanování - pět vývojových stupňů šikany.....	23
2.2.1 Význam znalosti vývojových stupňů.....	25
2.3 Podstatná součást mechanismu šikanování – skupinová dynamika.....	26
2.4 Mechanismus šikanování - zakrývající systém.....	28
3. KOŘENY ŠIKANOVÁNÍ.....	30
3.1. Obecně z psychologie osobnosti.....	30
3.1.1 Sebepojetí.....	32
3.1.2 Stadiální vývoj osobnosti.....	33
3.1.3 Typy osobnosti.....	35
3.2. Osobnost agresora.....	37
3.3 Osobnost oběti.....	39
3.4 Osobnost pedagoga.....	40
4. DESTRUKTIVNÍ ÚČINKY ŠIKANOVÁNÍ.....	41
4.1 Základní destruktivní účinky.....	41
4.2 Posttraumatická stresová porucha.....	42
4.3 Šikana jako trestný čin.....	43
5. ŠIKANA SMĚREM K UČITELI.....	45
5.1 Pedagog a autorita.....	45
5.2 Agrese směrem k učiteli.....	46
6. PREVENCE ŠIKANY.....	48
6.1 Školský zákon (č. 561/2004 Sb.).....	48
6.1.1 Výsledky projektu „Minimalizace šikany“.....	50
6.1.2 Prevence – praktická možnost.....	53
6.2 Pedagogická komunita.....	53
6.3 Asertivita.....	55
6.4 Autorita ve výchově.....	56
6.5 Výchova k toleranci a proti rasismu.....	57
7. PRVNÍ POMOC PEDAGOGŮ.....	59
7.1 Diagnostika.....	59
7.1.1 Pádné důvody k vyšetřování.....	61
7.1.2 Odhad závažnosti onemocnění – cíl šetření.....	62
7.2 Strategie vyšetřování.....	63
7.3 Volba taktiky.....	64

7.4 Náprava	65
8. PRVNÍ POMOC RODIČŮ	66
9. INSTITUCIONÁLNÍ ZAJIŠTĚNÍ POMOCI	69
10. VÝSLEDKY VLASTNÍCH ŠETŘENÍ	69
10.1 Metody sběru údajů	69
10.2 Metody hodnocení výsledků šetření	70
10.3 Dotazník	70
10.4 Výsledky	70
10.4.1 Výsledky hodnocených skupin A, C a D.....	71
10.4.2 Hodnocení skupiny A, D, C a rizika šikany.....	75
10.4.3 Hodnocení skupiny E (doplňkové informace: pohlaví) ve vazbě k ostatním skupinám.....	78
10.4.4 Hodnocení skupiny E (doplňkové informace: pohlaví) ve vztahu k šikaně.....	81
10.4.5 Hodnocení skupiny B ve vztahu k ostatním skupinám	82
10.4.6 Hodnocení skupiny B ve vztahu k riziku šikany.....	84
11. ZÁVĚR.....	86

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

SEZNAM PŘÍLOH A PŘÍLOHY

SEZNAM TABULEK

SEZNAM GRAFŮ

ANOTACE

ÚVOD

Motivace pro výběr uvedeného tématu byla ryze osobní. Jako matka dospívajícího syna už řadu let sleduji a ovlivňuji spolu s manželem jeho osobnostní vývoj, ve kterém se snažím předávat mu stejné hodnoty, jaké byly mými rodiči předávány mě. Nejen úcta k rodičům, nejen sounáležitost a soudržnost rodiny, vnímání jiných lidí jako objektů ke vzájemné harmonické spolupráci, ale i pevný charakter, zodpovědnost vůči sobě samému i druhým a s tím spojená i ochrana slabých, byly zcela přirozenou součástí mé výchovy. Nutno ale poznamenat, že období vlastního dětství mi připadalo mnohem klidnější a bezpečnější, než současnost, ve které rostou naše děti.

I když není možné zastavit vývoj společnosti a je třeba se mu přizpůsobovat, vyvolává ve mně konzumní způsob života konce dvacátého a počátku jednadvacátého století postrádající úctu k těmto tradičním hodnotám, jisté znepokojení. Nejde ale jistě jen o mé pocity. O některých negativních dopadech prudkých změn v hospodářské i sociální oblasti mluví i pastorální konstituce II. Vatikánského koncilu „*Gaudium et spes*“, stejně jako dokument hovořící o postavení dnešní rodiny a jejím výsostném poslání vychovávat děti „*Familiaris consortio*“. Jednou z „ohrožených“ tradičních hodnot je náboženství a výchova založená na křesťanských principech.

Nárůst násilí ve společnosti v předcházejících dvou desetiletích se promítá i do chování dětí. Mimo rodinu je škola místem, kde dítě tráví největší část svého času. Právě školský systém je prostorem, kde se v posledních letech velice rozšířil fenomén zvaný šikana.

I když sama nejsem součástí tohoto systému, vyskytuje se v okruhu rodinných známých řada pedagogických pracovníků. Jejich zmínky o výchovných problémech, případně o nutnosti řešit ve spolupráci s policií případy přesahující rámec výchovného přestupku, mě vedly k různým otázkám. Silným motivem byl samozřejmě i zájem o to, abych v případě potřeby pomohla ochránit vlastní dítě. I když se sám syn zatím obětí šikany nestal, uvědomovala jsem si, že křesťanská výchova ho může v rámci současného školního i sportovního kolektivu do jisté míry znevýhodnit, na straně druhé ale může být i dobrou přípravou k tomu, jak podobným jevům čelit.

Proto jsem se pokusila uspořádat zásadní informace o jevu zvaném šikana, jeho aktérech, některých vlivech, které mohou představovat prevenci nebo ohrožující faktory, v neposlední řadě pak rady odborníků ve smyslu postupu při léčbě tohoto fenoménu.

Následně mě zaujal vztah mezi výchovou dětí na církevních školách, která je opřena o základní principy křesťanství a přítomností prvků šikany v těchto školských zařízeních.

Cílem předkládané práce je tedy:

- uspořádání informací o jevu zvaném šikana,
- zjištění, zda výchova v církevní škole, postavená na křesťanských principech, znamená ovlivnění rizika šikany v těchto zařízeních a porovnání vybraných vlivných faktorů.

Teoretickou základnu práce tvoří výběr kapitol z odborné literatury zejména české provenience, část tvoří kapitoly zahraničních autorů. Tento souhrn informací je doplněn údaji z pilotního projektu „Minimalizace šikany“, který se zabýval na straně jedné průzkumem šikany na vybraných školách ČR, na straně druhé tvořil podklad pro ověření a zpracování metodik, které budou využitelné ve všech školách na tomto území plošně. Omezeně byly použity veřejně přístupné internetové zdroje tématických informací.

Praktickou část práce tvoří souhrn informací, zpracovaných na podkladě údajů, které byly poskytnuty vybranými církevními školskými zařízeními. Do výběru respondentů byly zahrnuty základní školy a víceletá gymnázia, konkrétně věková kategorie 8. tříd a tomu odpovídající tercie gymnázií. Převážná skupina dat byla soustředěována elektronicky, v případě technicky nevybavených škol pak v podobě textových materiálů.

Získání potřebných dat probíhalo:

- a) prostřednictvím tématických dotazníků,
- b) osobními pohovory s představiteli konkrétních škol, výchovnými poradci a preventisty patologických jevů.

V zájmu orientace v tématu a získání celkového pohledu na stav církevního školství ve vazbě na popisovaný jev šikany byl dále zdrojem doplňujících informací výběr Výročních zpráv některých škol, Inspekčních zpráv České školní inspekce, informace krajských magistrátů.

1. VYMEZENÍ POJMU ŠIKANA

1.1 Šikana jako obecný problém

Od útlého věku je všem našim spoluobčanům vštěpováno vědomí, že se narodili a žijí v demokratické společnosti. Z této skutečnosti vyplývá řada pravidel. Snad nejznámějším dokumentem zabývajícím se postavením člověka v demokratické společnosti je „Listina základních lidských práv a svobod“, která mimo jiné hned v úvodu říká, že lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i právech a že tato základní lidská práva jsou nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná. V dalších částech dokumentu je uvedena řada podrobnějších specifikací, ze kterých lze jako příklad uvést:

- Každý má právo na život, lidský život je hoden ochrany již před narozením...
- Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení...
- Nikomu nesmí být způsobena újma na právech...
- Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena...
- Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu...
- Nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám...
- Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno...
- Každý má právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu...
- Svoboda pohybu a pobytu je zaručena...
- Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena...
- Příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu...
- Každý má právo na ochranu zdraví...
- Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena...
- Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči...¹

---

¹ <http://www.sos-harrachov.eu/sdruzeni/ps/article.php?arid=11>, (26.3.2008)

Pokud je demokracie chápána jako rovnoprávnost vztahů mezi jednotlivci a skupinami, jak napovídá výběr výše uvedených oblastí, pak nelze naši demokracii vnímat jako zcela zdravou. Stejně konstatování se ale týká i dalších států považujících se za demokratické, a to nejen v rámci Evropy. V celosvětovém měřítku se tisíce lidí setkávají se situacemi, ve kterých dochází k pošlapávání jejich práv, ke zneužívání síly a moci ze strany silnějších. Právě naprostá asymetrie sil je základní charakteristikou šikany. Pro téměř neomezenou oblast působnosti bývá šikanování nazýváno sociální nemocí společnosti. Provází nás ve všech věkových kategoriích a je všudypřítomné. Začíná už v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce, posléze ve škole, na pracovišti, v zájmové skupině, dokonce i v domově důchodců. Důsledkem jeho působení je poškozování zdraví jednotlivce, rodiny a jiných skupin, celé společnosti. Problémem současnosti je, že ačkoli víme o existenci tohoto jevu, nejsou dosud vybudovány demokratické zpětnovazební systémy, které by na straně jedné byly schopny odhalit pečlivě skrývanou šikanu, na straně druhé ji účinně potíraly².

1.2 Šikanování ve školách

Zvláštní ochraně podléhá věková kategorie dětí a mládeže. I ona má svá práva vymezena, právě ona ale bezesporu patří ke skupinám, které jsou fenoménem šikany postíženy nejvýrazněji a to nejen ve smyslu kvantitativním. Důsledky šikanování v podobě psychických traumat mohou hrát dlouhodobě (ne-li celoživotně) nepřehlédnutelnou roli.

Škola je místem, kde se problém šikany v poslední době velice rozšířil. Ve škole jsou pro šikanu ideální podmínky. Vysoká koncentrace dětí znamená dostatečný "výběr obětí". Ve škole existuje řada prostor, kam oko pedagoga nedohlédne. A nakonec samotný systém školní praxe poskytuje dost možností vyniknout "silným", stejně tak jako odhalit "slabé". Často i pedagog, většinou nevědomky, poskytne prostor pro zrod šikany.

Znalost vlastních práv dítěte může být dobrým předpokladem k zaujetí sebevědomější ale i zodpovědnější pozice v kolektivu třídy nebo jiného školského či výchovného zařízení, v rámci rodiny, i ve směru k případnému agresorovi. Proto je více než vhodné s nimi žáky seznamovat. Zahrnují následující teze:

² Srov. KOLÁŘ Michal: Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách, Praha: Portál, 2001, s. 17–18.

- Máš právo využívat všech svých práv. Nezáleží na tom, jakou máš barvu pleti, jakým hovoříš jazykem ani jakého jsi vyznání. Máš svá práva, i když jsi dítě! Práva zajišťují každému člověku spravedlivé zacházení. Každý člověk má svá práva - ty, tví rodiče, sourozenci, příbuzní, sousedé, přátelé! Všichni lidé na celém světě!